

mentes és nagyvonalú nyomot hagyni a világban, ezért adhatott mindig többet, mint amennyire maga igényt tartott, s ezért tud inspiráló emlékével még ma is kifogyhatatlanul adni, halála után, bizony, már négy esztendővel.

DÁVIDHÁZI PÉTER

IRODALOMTUDOMÁNYUNK LEHETŐSÉGEIRŐL

Mikor baj van a világban, a társadalmi, gazdasági életben, sokan szeretnének találni egy békés szigetet: a kultúráét, amelynek meghódításáért érdemes fáradozni. Talán éppen azért, mert egyre többen tévesztik szem elől a napi gondok tengerében.

Próbálják is építeni ezt a szigetet, figyelemreméltóan, sőt eredményesen. De van olyan terület, ahol nem látszik komoly előrelépés. Az irodalomtudományról szólok. Itt is vannak komoly eredmények, de nem lehet észre nem venni, hogy egészében erősen lemaradt más tudományok fejlődése mellett.

Végiggondolva az okokat, kezdhethjük Monteccuccolival: itt is három dolog hiányzik erősen: a pénz, a pénz és a pénz. Pénz hiányában elkésve – vagy sehogysem – jutnak el hozzánk más országok nálunk előbbre járó kutatásainak hírei, eredményei, az új szakkönyvek, folyóiratok. Ez a hiány egyre nagyobb lesz: a termelő (pl. műszaki) vagy gyógyító (orvostudományi) szakirodalom és gyakorlat is lemaradással küzd, mert kevés pénz jut a külföldi munkák és a mához tartozó új műszerek folyamatos beszerzésére. A szellemtudományok pedig, mivel anyagi javakat nem termelnek: a vulgáris szemlélet előtt nem is igazán fontosak, tehát még csak nem is léphetnek fel komoly igényekkel. Legnagyobb könyvtárainkban is hiányoznak a drága külföldi periodikák, óriási késéssel érkezik meg néhány szakkönyv – de igen sok meg sem érkezik: nem telik rá.

A gyarapítás pénzszűkével küzd – sőt lassan szakemberhiánnyal is: olyanokéval, akik a lépéstartáshoz elengedhetetlenül fontos szakirodalom kiválasztásáról gondoskodni tudnának.

A tájékozatlanság következménye a lemaradás, azé pedig a magyar provincializmus: a nemzetközi fejlődés, kutatás áramlataiból való kimaradás.

A továbbiakban szeretnék egy szűkebb területre rátérni, aminek a problémáit valamennyire át tudom tekinteni. Ez a terület a kéziratmegőrzés, feldolgozás és kutatás területe.

Az anyagiak hiánya ezen a téren már-már tragikus jövővel fenyeget. Ráday Mihálynak, a műemlékvédőnek könnyebb dolga van, mint egy kéziratárosnak: a kő és érc még mindig ellenállóbb, mint a mállekony papiros, drága kéziratunk anyaga, amelyeknek sem korszerű megőrzésére, konzerválására, sem feldolgozására nincsen jelenleg sem megfelelő lehetőségünk, sem elegendő szakemberünk.

A könyvtáraink kéziratáraiban és levéltáraiban porosodó és porló, ma még olvasható, de egyre kevésbé kézbevehető kéziratanyag, sokszor már huszadik századi nagyjaink kezévonását őrző – tehát nem is olyan régi – papiros is veszélyben van: a szétporlás, szétmállás, eltöredezés, kifakulás veszélyében.

A szakemberek jól tudják: régi (középkori) becses értékeink őrzése, védelme sem igazán megoldott. De azok esetében legalább még uralkodik némileg a „becses, mert régi” felfogása. Hogy Babits vagy József Attila kézírata is „becses, mert egyetlen”, az valahogyan még sokkal kevésbé alaptörvény – élő nagyjaink kezévonásáról már alig merek külön említést tenni.

Pedig mégis szólnom kell, mert éppen ezen a ponton érkeztem el oda, ahol mindezek végiggondolására én is – mint előttem már eddig is sokan – ösztönzést kaptam.

Tehát visszatérek az irodalomtudományhoz (ami „nem termel”, „nem fizetődik ki”, „nem üzlet”), azon belül is a *kézirattudományhoz*, aminek egyelőre akad, aki még az el-

nevezését is vitatja. Pedig az utolsó óránál tartunk, ha még menteni akarjuk a menthetőt.

Az írott mű kézírata – lehetőleg munkafolyamatát tükröző kézírata – valamely mű minden egyéb megjelenési formájánál becsesebb. Egyedül ez őrzi hitelesen a szerző eredeti szándékát, mutatja, reprodukálja módszerét. Tanulmányozása számtalan nyitott kérdésre adhat feleletet, nemcsak egyetlen mű, nemcsak a szerző, hanem a keletkezés kora, társadalmi viszonyai szemszögéből nézve is.

De ugyanígy csak a kézírattudomány fejlődése segítheti lendületesen elő klasszikus értékű régi vagy modern szövegeink tudományos értékű kiadását is.

A „modern” szövegek kézíratainak tanulmányozása az utóbbi évtizedekben óriás lépésekkel vitte előbbre a stagnáló irodalomtudományt és a kiadói munkát is. A pozitivisták szemléletéből táplálkozó, hagyományos kritikai kiadások megelégedtek a számbavétellel, nem jutottak el a „miért” kérdésének föltevéséig. De legújabban lappangó vagy korábban figyelemre nem méltatott kéziratok – töredékek, vázlatok, rögtönzések stb. – segítségével sikerült korszakalkotó – vagy korszakfordító! – új eredményeket elérni a filológiában: pl. bizonyos írók műveinek újabb, javított, az eredeti megfogalmazáshoz hű kiadásában. Hogy a legkiáltóbb példákat idézzem, Hölderlin vagy éppen Joyce munkásságának teljes felülbírálatára gondolok.

Kénytelen vagyok a „sznob” szót ezúttal pejoratív értelemben alkalmazni – megjegyezve, hogy igen fontosnak és értékesnek tartom, ha különösnek hangzik is, a jó értelemben vett sznobizmust. A sznobok éppen az említett két szerző esetében „ah!”-oztak és „oh!”-oztak a legjobban az elragadtatástól, mert szemükben csodálatos és nagyszerű az, amit senki sem ért, csak ők. Dehogy vallották volna be, hogy ők sem értik – és főleg, hogy egyáltalán nem élvezik az olvasottakat . . .

D. E. Sattler – folyamatosan készülő – új Hölderlin kritikai kiadása az eredeti szövegek faksimiléjének, vala-

mint az előző kritikai kiadások olvasatainak – egymástól igen eltérő olvasatainak! – közlésével hívta föl a figyelmet az *eredeti* kéziratok fontosságára, egyúttal lehetővé téve további kutatásokat, és a lehető legpontosabb ezutáni szövegközlést. Jól jegyezzük meg: elsőrendű célja a kéziratokból kibontakozó mű *folyamatának* és az így létrejött *igazi* szövegeknek a bemutatása volt, ami azután a szenzációs kritikai kiadást eredményezte.

Joyce Ulyssesének kalandos történetét sokan még ma sem hiszik el: „Hogyan? A szerző nem szólt bele a kiadás folyamán elkövetett tévedésekbe?” – Bármilyen megfoghatatlannak is látszik: nem. És nem ő volt az egyedüli, aki ezt a mulasztást elkövette.

De ma már köztudott, hogy az 1922-es „őskiadás”, amit, mivel minden angolszász kiadó vonakodott a művet kiadni, Párizsban szedtek és nyomtak ki, nemcsak szavakat, kifejezéseket torzított el, szedett hibásan, hanem itt-ott a lapszámokat is fölcserélte – bár nem szándékosan, mégis az olvasók kellő bámulatbaejtésére. Ami sikerült is. A ma is forgalomban lévő magyar fordítás – tudomásom szerint – még a hibás változaton alapszik, hiszen talán egy évtizede sincsen még, hogy kézirat tudósok gondos filológiai munkának vetették alá a regény előkerült és sorrendbe rakott iratcsomóit, és – kb. ötezer hibát javítottak ki benne. (Addig csak Szerb Antalnak volt kellő erkölcsi bátorsága, hogy az összefüggéstelenségek miatt „blöff”-nek merje nevezni Joyce „eljárását”.)

Tévedés volna azt hinni, hogy kipécézett, kifejezetten groteszk példák ezek. Arany János *három* meglévő Buda halála kézírata – a szerző saját kezű tisztázat-kézíratai! – sem egyezik egymással – még kevésbé velük az utánuk következő kiadások, amelyekben Papp Illés megállapítása szerint 166 eltérés van.

Jelenleg alkotó szerzőinknek is bizonyára lenne hozzátennivalója a műveik kinyomtatott példányaiban lelhető sajtóhibákhoz – amennyiben csakugyan gondosan végig-

olvasták saját kész kötetüket. Állításomnak a nyomdai hibák előfordulásáról nincs is támadó éle, elfogadom: csak az nem követ el hibát, aki nem dolgozik. Hát persze, hogy követ el hibát a nyomda is. De előfordulhat, hogy ezek a hibák öröklődnek és sokasodnak a további kiadások folyamán.

Azt hiszem, korunk irodalomtudományán belül már csak ezért is az egyik legfontosabb új törekvés a kézirat tudomány alapos kidolgozása, művelése, amelynek a megőrzésen túl sokkal több feladata is van: adott esetekben magában a megőrzött kéziratban és annak variánsaiban és előszövegeiben keresi és mutatja ki egy szöveg igazi forrásait, kialakulását, történetét. Magának az írás folyamatának történetét. Evvel foglalkozik a Franciaországból kiindult *genetikus kritika*, amely másféle utat jár be a kéziratok tanulmányozásában, mint az eddigi hagyományos kritikai kiadások feldolgozói tettek. Művelői többre becsülik a töredékegységeket, mint a szót, a szókapcsolatot, a mondatot. Célkitűzéseik is szélesebb körűek. A vázlattól a végleges szövegig megtett úton nyomon követve egy-egy alakzatot, éber szemmel figyelik a funkcionális változásokat – amelyekről a közönség már mit sem tud, hiszen csak a végső változatot ismeri. Ezért sokszor – a mögötte rejtőző igazságot: nem.

Nálunk gazdagabb országokban, jól tudva, hogy az emberi szem nem képes mindent meglátni, műszereket és természettudósok (kémikusok, optikusok, matematikusok) szakértelmét, számítógépeit vonják be a régebbi vagy újabb kéziratok elolvasásának, hitelesítésének, feldolgozásának, közlésétételének a munkálataiba. Mi a szövegek *elemző* vizsgálatához szükséges technikai eszközökkel ma még nem rendelkezünk. De sajnos elméleti, textológiai szakirodalmunk is hiányos, nem tartunk eléggé lépést azokkal az új irányzatokkal sem, amelyek pedig friss, igen érdekes feladatok felé irányíthatnák a magyar irodalomtudomány kutatóit is. Az említett genetikus kritika sem tudott eddig igazi érdeklődést kelteni, holott már több éve annak, hogy bemutatkozott nálunk, nemzetközi konferenciáin a mi kutatóinkat is szíve-

sen látta, és találkoztam olyan íróval, aki egy alapvető tanulmányt olvasva róla, eltöprengett: hogy lehet, hogy ez eddig még senkinek nem jutott az eszébe?

Csakugyan elgondolkodtató, hogy miközben már nemcsak Európa-, hanem világszerte érdeklődéssel és örömmel fogadták a kézirat tudományak ezt az annyi újat hozó szakterületét, nálunk vajon miért nem sikerült még mindig átörönnie a megszokás, konzervativizmus kemény falait. Talán a közönyt. Pedig a kézirat tudomány területén – itt sem – kell mindenhez feltétlenül pénz. Csak új szemlélet, hajlékonyság, figyelem, tanulni akarás. Tanulni sohasem szegény. Lemaradni viszont – kár.

MONOSTORY KLÁRA